

Matti Toivonen

Vesivoimaa Kälviän alueella

Ennen koneellistumisen aikaa oli olemassa vain ihmis-, hevos-, tuuli- ja vesivoimaa. Nyt kerron tästä viimeksi mainitusta eli vesivoimasta ihmisten apuna.

Vaikka tällä seudulla on hyvin vähän jokia ja puroja ja nekin osaltaan pieniä, niin paikkakunnan väestö on osannut ottaa vesivoiman käyttöön tosi tehokkaasti ja taloudellisesti. Koska jo vuosisatoja on tarvittu viljaa ihmisten ravinnon tärkeimmäksi ainesosaksi, on tarvittu jos jonkinlaisia apuvälineitä viljan muuntamiseksi jauhoiksi.

Ensiksi käytettiin ihmisvoimaa jauhamiseen. Lähinnä käytettiin huhmaretta ja käsikiviä. Tarpeiden lisääntyessä alettiin ajatella vesivoimaa ihmisten avuksi. Kylien läpi virtaavat joet ja purot olivat varsinkin tulvan aikoina voimaa täynnä. Alussa oli varsin vaatimattomia härkinmyllyjä, joissa myllynkivien säätökin tapahtui kiilaamalla kiviä yhteen tarpeen mukaan. Myöhemmin kekseliäät myllyjen rakentajat tekivät monenlaisia parannuksia, jotta jauhojen laatu saatiin paremmaksi ja vesivoima tehokkaampaan käyttöön.

Eniten myllyjä oli Kälviänjoessa, jonka alkulähteet ovat Rimpilän ja Alikylän rajamailla. Toinen haara oli Vähäjoki, jonka alkulähteet taas ovat Honkipерän sydänmailla. Lähinnä joen alajuoksua olivat Kieskosken myllyt Jatkojoessa. Koska tämä koski oli virraltaan voimakas ja vetinen luonnostaan, siihen alettiin rakentaa myllyjä ja lopulta koskessa oli koko laajan Ruotsalon kylän jauhomyllyt, yhteensä seitsemän kappaletta sadan metrin matkalla.

Jauhatustarpeen lisääntyessä jouduttiin kuitenkin jakamaan myllyjen kesken jauhatusvuorot, koska vesi ei riittänytkään useamman myllyn yhtäaikaiseen käyttöön. Silloin oli Jatkojoella toimintaa vuorokaudet ympäri varsinkin tulvaveden aikana. Myllyjen yhteydessä olevat myllykamarit toimivat kylän miesten praatauspaikkoina ja tietotoimistoina. Myllyjä omistivat Ruotsalon monet talot yhteisesti ja joka taloryhmällä oli oma mylläri, joka vastasi kaikista myllyn asioista.

Tapaturmiakin sattui. Antti Nissilä ruhjoutui myllyssään vuonna 1846 ja Juho Rimmi kuoli salamaniskusta myllymatkalla kärryihinsä kesällä 1878.

Jokea ylöspäin noustessa oli lähes joka koskessa mylly. Kirkonkylän likellä, Koskella oli kaksi myllyä. Niistä pienempi oli Kosken sepän, pohjapuolella jokea. Siinä oli vain puolitoista kyynäräiset kivet. Myllyn juova oli tavanomaisuudesta poiketen tehty muuraamalla polttetuista tiilistä, ettei peltomaa joen tulviessa vyöryisi jokeen. Kosken seppä käytti myös vesivoimaa hyväkseen pajassaan, joka sijaitsi aivan joen partaalla.

Joen eteläpuolella oli toinen mylly. Nestori Koski oli myllärinä tässä myllyssä. Tie sinne tuli Siirilästä jokivartta pitkin. Kuulemani mukaan Kivistön mylly hajosi vahvan jääpadon painaessa suoraan seinään ja myllynkivikin seilasi jäälautalla aina Jokiniitulle asti, josta se löytyi kesällä vähänveden aikana.

Pernulaisten mylly Näsin koskessa toimi hyvin suuren putouksen ja hyvän juovan takia. Suurimpia laitoksia oli aivan kirkon kupeessa: Kirkkokoskessa turpiinimylly, sahalaitos sekä luujauhomylly. Tällä paikalla on Martti Hyypän kertoman mukaan ollut monia kylän yrittäjiä vuosien saatossa ja lopullisesti toiminta loppui 1924. Mainittakoon että luujauhoa tehtiin pellon parannusaineeksi ja aikoinaan enoni Veikko Tuunala kertoi käyttäneensä luukuorman myllyssä. Samoin Martti Klapuri ja Väinö Vuollet kertoivat samoista asioista.

Marttilan mylly sijaitsi nykyisen Kansanopiston koskessa siinä, missä vähän ylempää erkane Vähäjoki. Myllyn oli rakentanut myllymestari Sakarias Roth eli Mylly-Saku. Myllyn yhteydessä oli myös pärehöylä, jossa kyläläiset saivat kattopäreensä vaivattomasti.

Kykyrillä on ollut ainakin kaksi myllyä ja raamisaha. Kotitaloni koskessa Myllylahden yläpuolella olleen myllyn osia on vielä tallella, mm. kivet ja jyväratti ovat Talonpojanmuseossa nähtävänä. Kykyrin sahakoskessa on ollut numeron yhteinen saha ja mylly, joka oli rakennettu 1840. Saha oli ns. puuraaminen ja yksiteräinen.

Seuraava mylly oli Kleemolassa entisen ministerin sillankorvassa ja sitä seuraava Leanterin mylly Tikkasella, jossa Leanterin pojat Fritiof ja Ensti olivat mylläreinä. Tämä myllyrakennus purettiin ja myytiin vuonna 1953 Ouluntie 40 piharakennukseksi. Räystäskoskessa on ollut pieni siipirasmylly. Tamppikoskessa on ollut sarkavaatteiden vasaravanuttaja, jossa sarka vanutettiin huopamaiseksi.

Honkalan koskessa kaksi myllyä, jotka ovat olleet toiminnassa 1800-luvun lopulla. Perimätiedon mukaan Kannistonkoskessa Pohjasaaren sillan yläpuolella on ollut "rautamylly", jossa Soukerin suomalmi jalostettiin käyttöraudaksi. Malmin kuumentamisessa tarvittiin paljon puhallusilmaa lietsoon ja sinne sitä saatiin vesirattaasta välivaihdon kautta. Onhan myös mahdollista, että raudantekijät käyttivät vesivoimaa jalostaessaan rautaa muotoonsa samantyyllisillä vasaroilla kuin luumyllyssä on ollut.

Myllymäen mylly Hillissä on ollut kehillään vielä 1930-luvulla. Jalmari Hillin kertoman mukaan koskessa olisi ollut toinenkin vanhempi mylly, jota oli sanottu Honkalan myllyn nimellä. Satokoskessa on ollut kirjoittajan isän-isän ja hänen veljensä omistama ja rakentama sahalaitos, jossa oli puurungolla oleva raamisaha kivipainoilla sekä sorvaamo, jossa on sorvattu kaikki Kälviän 1905 valmistuneen kirkon sorvaukset. Saha toimi vuoteen 1908, jolloin se paloi perustuksiaan myöten. Vaasan maakunta-arkiston mukaan samassa koskessa aiemmin olisi ollut Ruokojan numerolla sirkkelisaha. Mielenkiintoista, mutta arkisto ei kertonut enempää. Perimätieto kuitenkin kertoo Jokiniemen torpan laudat sahatun kyseisellä sahalla. Tästä asiasta olen saanut paljon arvokasta tietoa sedältäni Juho Toivoselta.

Pirttialon tien varrella Myllylän Rahkakoskessa on ollut mylly, jonka papereissa lukee "huonetarvismylly". Tämän myllyn yhteydessä on ollut ehkä rahkojen repijä, koska nimikin viittaa siihen. Ruokojan Erkki muistaa myllynjuovan Hautamäen kohdalla. Se on kuitenkin tuhoutunut joen perkauksen yhteydessä. Länненоjan mylly Välikylän koulun likellä on ainoa siinä ojassa ollut mylly. Erkki Ruokoja ja Martti Heinoja kertoivat kalastaneensa merroilla myllynjuovasta. Ojan rannalla on pelto nimeltään Myllypelto.

Aimo Herlevi kertoi Rimpiojan myllystä Rimpilässä. Juova on vielä näkyvässä ja myllynkivet rannalla. Hän kertoi myös kivien hakkauspaikan Runteleessa, josta löytyy vieläkin keskeneräisiä kiviä. Pajalan mylly oli pieni härkinmylly ja sijaitsi Maunulan ja Pajalan välillä.

Kälviänjoen toinen haara, Vääräjoki, erkane Marttilan maalla vähän ennen rautatietä kohti Miekkojaa. Tuomaan mylly sijaitsi tien alapuolella. Otto Jylhä kertoi muistavansa myllyn juovan hyvin. Uusitalon mylly oli Miekkojan Myllyhuhdassa lisävarusteena pärehöylä. Miekkojan mylly sijaitsi Pöllänojan alapuolella Uusitalon sillasta vähän alaspäin. Hangaskankaan härkinmylly oli Nissin koulun likellä.

Ahti Pajala muisti isänsä kertoneen, että kun edellä mainittuun myllyyn tuotiin vähänveden aikana kontillinen jyviä jauhettavaksi, niin siinä jauhaessa meni koko päivä, kun aina piti koota vettä padon yläpuolelle. Nissin Jouko kertoi Nissin myllystä, joka oli numeron yhteinen. Mylly toimi vielä 1930-luvulla, mutta sen jälkeen mylly purettiin ja hirret jaettiin osaksten kesken.

Lassilan mylly ja pärehöylä oli Prutikankaan ja Juhontuvan yhteinen, purettu 1920-1930-lukujen vaihteessa. Toinen Lassilassa oli Aarnentuvan mylly. Muistan tämän myllyn ja tutustuin tarkemmin sen sisätiloihin. Saaralan mylly oli Lassilasta seuraava, aivan viimeinen tämän

seudun myllyistä ja se purettiin joen perkauksen yhteydessä. Rakennus myytiin Heikki Hakkion perheelle talon värkiksi ja muita tarvikkeita on nähtävänä Talonpojanmuseolla.

Sahakosken mylly ja saha sijaitsivat Saaralan ja Pietinkosken välillä ja Passojan pieni mylly Hyyppälän koskessa. Erkkilän vanha isäntä oli kertonut, että hän muistaa hirsisen patorakennelman em. koskessa. Luomalan Matti kertoi talonsa lähellä olleesta Briitan paikan myllystä. Ennen kosken perkausta osa patorakennelmista oli ollut vielä näkyvissä ojan penkassa. Valakiankiven kosken myllyn juova näkyy vieläkin, mutta tästä myllystä ei ole paljon muistissa paikallisilla asukkailla. Pietinkosken saha ja mylly tien yläpuolella on ollut toiminnassa yli sata vuotta sitten. Kosken rantapeltoa kutsutaan vieläkin sahapelloksi. Lassilan talo omisti isoimman osan tästä sahamyllystä, ja sen muut osakkaat olivat Nissi, Miekkoja, Saarala ja Passoja.

Salapakan saha ja mylly Honkimaassa olivat rakennusmestari K. H Renellin suunnitteleimia ja piirustukset ja työselitykset löysin Vaasan maakunta-arkistosta. Tämäkin saha oli nk. puuraamisaha ja sahausta voitiin harjoittaa vain paljonveden aikana. Myllyn yhteydessä oli myös pärehöylä.

Koskenpään mylly oli Alimehtänkoskessa Pajunpään likellä. Walfrid Pajunpää kertoi käyneensä myllyllä mummunsa kanssa vuonna 1915. Tämä mylly oli perimmäinen Vähäjoen latvoilla ja sen omisti Mylly-Saku. Pajunpään pihassa on pieni, tuohikattoinen rakennus, jota sanotaan myllykamariksi.

Pitäjän länsilaidalla oli myös mainittavaa myllytoimintaa lähinnä Korpiojassa. Tämän ojan myllyt omistivat etupäässä peltokorpiset. Alimpana lähellä Runttujärveä oli Parpalan ja Puikon siipirasmylly. Seuraava oli Mats Runttujärven eli Runttu-Matiksi kutsutun isännän. Myllykoskessa oli hyvä virta ja siihen sai rakennettua vähän isomman myllyn. Samaan yhteyteen Matti asensi luujauhovasarat. Myöhemmin mylly paloi, mutta seinustalla ollut uusi puimakone saatiin pelastettua tulelta.

Krekilällä ja Suonperällä oli mylly Korpiojassa, paikkaa ei kukaan osannut tarkalleen kertoa. Sillanpään mylly Laxon tienvarressa oli yhteinen Plusin, Klapurin ja Laxon kanssa. M. Plusisaari oli viimeinen mylläri, joka jauhoi tässä myllyssä. Miekkakosken mylly oli pieni härkinmylly, joka sijaitsi parisataa metriä Sillanpäästä ylöspäin. Ridan mylly ja pärehöylä oli Ridan talojen sivustalla. Inkeri Hietaharju muistaa nähneensä myllyn käytössä. Riikan Kalle toimi myllärinä ja myllyn omistivat Ridan talot, paitsi Mestarintalo, jolla oli osuus Herrosen myllyyn.

Viimeinen mylly pitäjän tällä laidalla olikin Herrosen ja Ridan Mestarintuvan yhteinen. Se oli vesirattaalla toimiva ja syksyin ja kevään myllättiin ja höylättiin päreitä talojen tarpeisiin.

Herrosen likellä Feijulan kankaalla oli kivilouhimo, jossa hakattiin myllynkiviä, hautakiviä ja kerrotaan, että tapulin porraskivetkin olisivat sieltä kotoisin.

Peitsolla Keiskinojassa, aivan pitäjän toisessa kulmassa, oli Riitaojan mylly. Padon jäänteitä näkyy vieläkin paikalla. Tämän myllyn omistivat Peitson ja Luodon talot. Vuolteen ojassa oli myös monia myllyjä. Erkkilän mylly oli sillan yläpuolella aivan Peltolan talon likellä. Väinö Vuollet muisteli sen olleen turpiinimylly. Seuraava oli Myllykoskessa pieni härkinmylly, joka oli monen talon yhteinen. Venäläisten hautausmaan kohdalla on ollut peräkkäin kaksi myllyä ja raamisaha. Väinö Vuollet kertoi monista myllyreissuista, joissa oli ollut isänsä mukana. Hän kertoi myös sahanneensa 12-vuotiaana poikasena tällä sahalla. Tässä myllyssä oli ollut myös kuorimakone, joten se oli jo aika pitkälle kehittynyt laitos siihen aikaan. Rakennus oli myyty talovärkiksi Kokkolaan ja viereisestä myllystä tehtiin tupa Pajunpään Elmerin perheelle Koskenkylään.

Tässä vähän tietoa vesimyllyistä. Tuulimyllyt ovat taas eri jutun aihe.

Kirjoittanut ja haastattelut suorittanut Kälviän kotiseutuyhd. pj. Matti Toivonen
Haastattelut suoritettu 1980-1987.

Kertojat Jussi Toivonen, Otto Jylhä, Ahti Pajala, Matti Luomala, Väinö Hilli, Jalmari Hilli, Martti Toivonen, Erkki I. Ruokoja, Martti Heinoja, Aimo Herlevi, Veikko Tuunala, Martti Hyyppä, Yrjö Junka, Väinö Vuollet, Juho Nissi, Olavi Sillanpää, Martti Klapuri, Eino Salo, Elmeri ja Inkeri Hietaharju, Valfrid Pajunpää, Edna Hietala ja pieniä vinkkejä on tullut lisäksi useilta eri henkilöiltä.